

SPECIFIC ASPECTS OF THE USE OF FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF UZBEKISTAN

Gulbakhor Matyokubovna Baqoyeva

PhD in economics, associate professor

University of World Economy and Diplomacy

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: gulibakoeva@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Fintech, financial services, software, mobile applications, MPOS (Mobile Point Of Sale), Stock market, information resources

Abstract: This article analyzes and discusses the specific aspects of the use of financial technologies in the conditions of Uzbekistan.

Received: 17.06.23

Accepted: 19.06.23

Published: 21.06.23

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MOLIYAVIY TEXNOLOIYALARDAN FOYDALANISHDA O‘ZIGA XOS JIHATLAR

Gulbahor Matyoqubovna Baqoyeva

PhD iqtisod fanlari bo‘yicha, dotsent

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: gulibakoeva@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Fintex, moliyaviy xizmatlar, dasturiy ta‘minotlar, mobil ilovalar, MPOS (Mobile Point Of Sale), Qimmatli qog‘ozlar bozori, axborot resurslari

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston sharoitida moliyaviy texnologiyalardan foydalanishda o‘ziga xos jihatlari mavzusi tahlil va muhokama etilgan.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА

Гульбахор Матёкубовна Бакоева

PhD по экономическим наукам, доцент

Университет мировой экономики и дипломатии

Ташкент, Узбекистан

E-mail: gulibakoeva@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	финтех, программное обеспечение, мобильные приложения, MPOS (Mobile Point Of Sale), фондовый рынок, информационные ресурсы.	Аннотация:	В данной статье анализируются и обсуждаются специфические аспекты использования финансовых технологий в условиях Узбекистана.
------------------------	---	-------------------	---

KIRISH

Fintex hozirda pul o'tkazmalari, depozit xisob raqamlarini ochish, kredit olish va uni qaytarish, biznes boshlash uchun pul yig'ish yoki sarmoyalarni boshqarish kabi turli xil moliyaviy xizmatlarni smartfon orqali ya'ni xodimlar yordamisiz, bank filiallariga tashrif buyurmagan holda amalga oshirishni imkonini beradi. Bu uchun smartfonga maxsus ilova yuklab, identifikasiyadan o'tilishini o'zi kifoya.

Fintex kompaniyalari informasion texnologiyalardan foydalanadilar va uni keng ommaga taqdim etadilar. Buni zaminida murakkab dasturiy ta'minotlar, Sun'iy intellekt, Big data texnologiyalari, axborot xavfsizligi tizimlari, murakkab texnologik infratuzilmalar, telekommunikasiya, processing, skoring, katta hajmdagi ma'lumotlarni taxlil qilish texnologiyalari, masofadan identifikasiya va verifikasiya qilish texnologiyalari, raqamli xujjat almashinuv tizimlari, ma'lumot bazalari va ularning integratsiyasi, API texnologiyalari, kriptografiya va shu kabi murakkab raqamli yechimlar yotadi.

ASOSIY QISM

COVID-19 pandemiyasi sharoitida butun dunyo bo'ylab banklarning qariyb 60 foizi ofislarda ish vaqtini sezilarli darajada qisqartirish va ba'zi hollarda filiallarni butunlay yopish va mijozlar bilan o'zaro munosabatlarni onlayn formatiga o'tkazish yo'lini tutdilar. Deloitte ma'lumotlariga ko'ra, bank ofisiga tashrif buyurmasdan, Internetda hisob raqam ochish butun dunyodagi banklarning 34 foizida mavjud bo'lib, hisobraqam egasining shaxsini masofadan aniqlashni bank sektori ishtirokchilarining 23 foizi taklif qilgan. 2018 yildan boshlab, O'zbekistonda raqamli bank faoliyatini rivojlantirishga ustuvorlik berila boshlandi. Dastlab onlayn-omonatlar keng jamoatchilikka taklif qilingan bo'lsa, biroz vaqt o'tib, mobil ilovalar orqali valyutalarni konvertasiyalash imkoniyati paydo bo'ldi. So'ngra birin-ketin ilovalar yordamida kredit rasmiylashtirish, kartani byurtma qilish, kartaga pul mablag'larini o'tkazish, pul o'tkazmalarini qabul qilish, hisobraqamni boshqarish, tovar va xizmatlarga to'lash xizmatlari yuzaga keldi. Biroq ushbu imkoniyatlar respublika banklari to'liq raqamli transformasiyaga o'tganligini anglatmaydi. Haqiqatda milliy bank sektori raqamlashtirish yo'lida tizimli ishlarni amalga oshirishi shart. Internet do'konlarni ko'payishi esa naqtsiz pul aylanmasini xajmini oshishiga olib keldi. Pandemiya sharoitida esa bu kabi do'konlar fuqorolarni extiyojlarini qondirish uchun juda qulay yechim bo'lib xizmat qildilar. Pandemiya sharoitida odamlarni

to'planishini taqiqlanishi, qattiq karantin qoidalarini tadbiq qilinishi odamlarni o'z uylarida qolishga majbur etdi. Bu esa fintex yo'nalishini O'zbekistonda jadal suratlarida o'sishiga olib keldi. Barcha savdo operatsiyalari fintex ilovalari orqali amalga oshirildi. Yetkazib berish xizmatlari yangi darajaga ko'tarilib ommalashib ketdi.

Fintex hozirda pul o'tkazmalari, depozit xisob raqamlarini ochish, kredit olish va uni qaytarish, biznes boshlash uchun pul yig'ish yoki sarmoyalarni boshqarish kabi turli xil moliyaviy xizmatlarni smartfon orqali ya'ni xodimlar yordamisiz, bank filiallariga tashrif buyurmagan xolda amalga oshirishni imkonini beradi. Bu uchun smartfonga maxsus ilova yuklab, identifikasiyadan o'tilishini o'zi kifoya.

Fintex kompaniyalari informasion texnologiyalardan foydalanadilar va uni keng ommaga taqdim etadilar. Buni zaminida murakkab dasturiy ta'minotlar, Sun'iy intellekt, Big data texnologiyalari, axborot xavfsizligi tizimlari, murakkab texnologik infratuzilmalar, telekommunikasiya, processing, skoring, katta hajmdagi ma'lumotlarni taxlil qilish texnologiyalari, masofadan identifikasiya va verifikasiya qilish texnologiyalari, raqamli xujjat almashinuv tizimlari, ma'lumot bazalari va ularning integratsiyasi, API texnologiyalari, kriptografiya va shu kabi murakkab raqamli yechimlar yotadi.

COVID-19 pandemiyasi sharoitida butun dunyo bo'ylab banklarning qariyb 60 foizi ofislarda ish vaqtini sezilarli darajada qisqartirish va ba'zi hollarda filiallarni butunlay yopish va mijozlar bilan o'zaro munosabatlarni onlayn formatiga o'tkazish yo'lini tutdilar. Deloitte ma'lumotlariga ko'ra, bank ofisiga tashrif buyurmasdan, Internetda hisob raqam ochish butun dunyodagi banklarning 34 foizida mavjud bo'lib, hisobraqam egasining shaxsini masofadan aniqlashni bank sektori ishtirokchilarining 23 foizi taklif qilgan. 2018 yildan boshlab, O'zbekistonda raqamli bank faoliyatini rivojlantirishga ustuvorlik berila boshlandi. Dastlab onlayn-omonatlar keng jamoatchilikka taklif qilingan bo'lsa, biroz vaqt o'tib, mobil ilovalar orqali valyutalarni konvertasiyalash imkoniyati paydo bo'ldi. So'ngra birin-ketin ilovalar yordamida kredit rasmiylashtirish, kartani byurtma qilish, kartaga pul mablag'larini o'tkazish, pul o'tkazmalarini qabul qilish, hisobraqamni boshqarish, tovar va xizmatlarga to'lash xizmatlari yuzaga keldi. Biroq ushbu imkoniyatlar respublika banklari to'liq raqamli transformasiyaga o'tganligini anglatmaydi. Haqiqatda milliy bank sektori raqamlashtirish yo'lida tizimli ishlarni amalga oshirishi shart. Internet do'konlarni ko'payishi esa naqtsiz pul aylanmasini xajmini oshishiga olib keldi. Pandemiya sharoitida esa bu kabi do'konlar fuqorolarni extiyojlarini qondirish uchun juda qulay yechim bo'lib xizmat qildilar. Pandemiya sharoitida odamlarni to'planishini taqiqlanishi, qattiq karantin qoidalarini tadbiq qilinishi odamlarni o'z uylarida qolishga majbur etdi. Bu esa fintex yo'nalishini O'zbekistonda jadal suratlarida o'sishiga olib

keldi. Barcha savdo operatsiyalari fintex ilovalari orqali amalga oshirildi. Yetkazib berish xizmatlari yangi darajaga ko'tarilib ommalashib ketdi.

O'zbekistonda moliyaviy texnologiyalarni birlamchi ko'rinishlari Paynet keyinchalik Click savdo belgilarini paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bu korxonalar mijozlarga yangi xizmat turlarini taqdim etish bilan birga o'sha vaqtga nisbatan yaxshigina qulayliklar xam yaratdilar. Avvaliga mobil xisobni to'ldirishni o'zi faqat mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalarini filiallarida amalga oshirilardi keyinchalik Paynet xar bir do'konda shu amaliyotni bajarishni imkonini yaratdi. Click esa istemolchilarga yanada yaqin bo'lib mobil apparatlari orqali to'lov qilish imkonini yaratdi. Ulardan keyin fintex bozorida paydo bo'lgan Upay, Payme, Oson, MyUzcard kabi savdo belgilari moliyaviy texnologiyalarga aoslangan xizmatlarni smartfondagi ilova orqali ko'rsata boshladilar. 1 fevral' 2022 xolatiga Markaziy bank ma'lumotiga ko'ra O'zbekistonda 36 ta to'lov tashkiloti ro'yxatdan o'tgan.²

So'nggi paytlarda mobil ilova orqali moliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi to'lov tashkilotlari tomonidan egallangan tranzaksiyalar bozorida asta-sekin tijorat banklarini xam xarakatlari ko'payib bozorni qisman egallashga ulgurdilar. Pandemiya sharoitida katta suratlarda o'sishni boshlagan fintex yo'nalishi korxonalarini o'z faoliyatlarini ko'rib chiqishlariga majbur qildi. Banklar savdo bilan shug'ullanishni boshladilar (bunga misol Joyida ilovasi), sug'arta korxonalarini to'g'ridan to'g'ri mijoz bilan aloqa qilishni ustivor yo'nalishga aylantirdilar, ishlab chiqaruvchi korxonalar o'z transport parklariga ega bo'lib transport xizmatlarini xam ko'rsatishni boshladilar. Pandemiya bozor infratuzilmasini klassik tushunchalarini o'zgacha ma'noda talqin qilinishiga olib keldi. Katta korporatsiyalar iste'molchi bilan bevosita aloqa qilishlari, savdo tizimini tubdan o'zgartirib yubordi. Bu darajaga erishish uchun esa moliyaviy texnologiyalar imkoniyat yaratdi.

Fintex yo'nalishini arteriyasi bo'lib to'lov tizimlari xizmat ko'rsatadilar, bugungi kunga kelib O'zbekistonda ikkita to'lov tizimi mavjud, ular UZCARD va Humo. Ularni moliya bozoridagi o'rni juda ulkan bo'lib, kelajakda yangi texnologik yechim va xizmat turlari yaralishiga zamin yaratadilar. Pandemiya sharoitida ularga tushgan katta mas'uliyatni ular a'lo darajada bajarib kelmoqdalar. Ayniqsa UZCARD to'lov tizimi O'zbekiston xududida barcha yetarli infratuzilma yaratib fuqorolarni o'z mablag'larini ishonchli va xavfsiz boshqarishlariga katta xissa qo'shmoqda.

To'lov tizimlariga barcha banklar, tulov tashkilotlari va boshqa moliya bozori ishtirokchilari to'lov tizimi ishtirokchisi sifatida faoliyat ko'rsatadilar. Ularni o'zaro moliyaviy va nomoliyaviy tranzaksiyalari shu ikkita to'lov tizimi orqali o'tadi.³ Ularni aylanmalari tobora

kupayib boraetgani fuqorolarning bu tizmilarga ishonchlari borligi va fintex yechimlarni ular orasida ommalashib borayotganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, Fintex orqali nafaqat bank sektoridagi raqobatni kuchaytirish (Fintek kompaniyalari sababli), balki bank ko'rsatadigan xizmatlar sifati, ishonchliligi va tezligini oshirish imkoniyati yuzaga keladi. Fikrimizcha, respublikamizda Fintex bozorini rivojlantirishning muhim yo'nalishlari sifatida infratuzilmani rivojlantirish, huquqiy asoslar va mexanizmlarni shakllantirish, soliq tizimi orqali Fintex startaplarini qo'llab-quvvatlash, investision mexanizmlar orqali rag'batlantirishga muhim ahamiyat qaratish zarur. Ayni paytda, elektron hamyonlar (E-wallet), bitkoin va blokcheynga asoslangan innovasion mahsulotlarni keng joriy qilish va ularni tartibga solishga tijorat banklari raqamli transformasiyasida ustuvorlik berilishi maqsadga muvofiq.

Shuningdek, tijorat banklari MPOS (Mobile Point Of Sale) terminallari joriy yetish, T-commerce (tablet-commerce), Mobile banking xizmatlari ko'lamini yanada oshirishga rag'batlantirilishi zarur. Bundan tashqari, nobank tashkilotlari faoliyatini yanada rivojlantirish va ular faoliyatiga raqamli moliyaviy texnologiyalarni keng joriy qilishni qo'llab quvvatlash ham respublikamizda Fintex bozorini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorida moliyaviy texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq muammolar.

Hozirgi vaqtda strategik ahamiyatga ega bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruv organlarining ayrim qarorlariga veto qo'yish huquqini saqlab qolish maqsadida bunday jamiyatlarning immobilizatsiya qilingan 50 foizdan ortiq aksiyalari paketini davlat o'zida saqlab qoladi. Strategik ahamiyatga ega yirik korxonalarda davlatga tegishli aksiyalarning "oltin ulushi"ni o'zida saqlab qolgan holda xususiy mulkka sotilishi bunday korxonalar faoliyati ustidan davlat nazoratini ta'minlash, mamlakat davlat byudjetining daromad qismini salmoqli mablag'lar bilan to'ldirish imkonini beradi, eng muhimi, hozirgi vaqtda ikkilamchi aksiyalar bozorining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omil bo'lgan eng yirik aksiyalar bloklari (davlat aktivlari) ularni harakatsizlik holatidan chiqarish.

2007-yilda davlatimiz rahbarining farmoni darajasida oltin aksiyadan foydalanish mexanizmi qabul qilinganiga qaramay, alohida holatlar bundan mustasno, amalda haligacha undan foydalanish amalga oshirilmagan.

Shu bilan birga, oltin ulush Yevropa mamlakatlarida, MDH mamlakatlarida strategik korxonalar faoliyatini davlat tomonidan ularning faoliyatiga minimal aralashgan holda samarali nazorat qilish vositasi sifatida keng qo'llanildi. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligi hukumatga maxsus dasturlar taqdim etish orqali

aksiyadorlik jamiyatlarini boshqarishda ishtirok etishning maxsus huquqi (“oltin aksiya”)dan foydalanishni kuchaytirish mexanizmini ishga tushirishi zarur. ularga nisbatan oltin aksiyalarni joriy etish to‘g‘risida qaror qabul qilish zarur bo‘lgan strategik korxonalar ro‘yxatini ko‘rib chiqish va har bir bunday korxonaga bo‘yicha tegishli asoslar.

Qimmatli qog‘ozlar bozorining mintaqaviy gipertrofiyasi. Hozirgi vaqtda mintaqaviy miqyosda qimmatli qog‘ozlar bozorining jiddiy gipertrofiyasi kuzatilmoqda, bu aksiyalar bilan tuzilgan bitimlarning katta qismi Toshkent shahriga to‘g‘ri kelishida namoyon bo‘lmoqda. Xususan, 2018-yilda ikkilamchi bozorda hajmi bo‘yicha eng katta faollik aynan Toshkent shahrida joylashgan emitentlarning aksiyalari bo‘yicha qayd etildi (umumiy hajmning 87,2 foizi). Mamlakat hududiy (mahalliy) bozorlarining rivojlanishi sust kechmoqda, hududlarda zarur maxsus bozor infratuzilmasi (qimmatli qog‘ozlar bozorining professional ishtirokchilari) mavjud emas. Ba’zi, hatto katta hududlarda qimmatli qog‘ozlar bozorida professional faoliyatning eng muhim turlarini (investitsiya vositachisi, investitsiya maslahatchisi, investitsiya aktivlarining ishonchli boshqaruvchisi) amalga oshiradigan professional ishtirokchilar yo‘q.

Hududiy qimmatli qog‘ozlar bozorlarini rivojlantirishga katta e’tibor berish va ularning izchil shakllanishini ta’minlash maqsadida har bir viloyat hokimlari tomonidan tasdiqlangan qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha hududiy dasturlarni ishlab chiqish va qabul qilish amaliyotga tatbiq etilishi maqsadga muvofiqdir. Ular qimmatli qog‘ozlar chiqarilishi prognozlarini, aholining moliyaviy savodxonligi darajasini oshirish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqishni, emitentlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni oshkor qilishni, hududda investitsiya institutlarini tashkil etishni, aholini axborotlashtirish bo‘yicha ishlarni kuchaytirishni nazarda tutsin. Aholini tejashning eng foydali, likvid vositalari haqida, mahalliy ommaviy axborot vositalarida dolzarb masalalarni yoritish, mutaxassislarni tayyorlash va h.k.

Qimmatli qog‘ozlar bozori haqidagi ma’lumotlarni oshkor qilishning samarasiz tizimi. Axborotning samarali oshkor etilishini ta’minlash uchun investor ma’lumotlarini tashkil etishga yondashuvlarni tubdan o‘zgartirish, “ma’lumot izlayotgan investor emas, axborot investorni topadi” tamoyili asosida ishlaydigan tizimni yaratish zarur.

AJ veb-saytlarini aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ veb-saytlariga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizom talablariga muvofiqlashtirish maqsadida qimmatli qog‘ozlar bozorini tartibga solish bo‘yicha vakolatli davlat organi axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasidagi maxsus vakolatli organ bilan birgalikda, quyidagilarni nazarda tutuvchi chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish va tasdiqlash:

✓ qonun hujjatlarida unga qo‘yiladigan minimal talablarni ko‘rsatuvchi sayt shablonini ishlab chiqish;

- ✓ qonuniy talablarga rioya etilishini nazorat qilish;
- ✓ saytlarni har chorakda birgalikda tekshirish va hokazo.

Kotirovkalar bo'yicha barcha ma'lumotlarni fundamental va texnik tahlil ma'lumotlari, emitentlardan olingan mutaxassislar, ekspertlar va maslahatchilarning sharhlari va prognozlari bilan to'ldirishi kerak bo'lgan axborot tarqatuvchi agentliklarni (shu jumladan reytinglar, indekslar va boshqalar) yaratish va faollashtirishni boshlash kerak.

Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishini iqtisodiy rag'batlantirishning yo'qligi. Hozirgi vaqtda qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanishi nisbatan sust bo'lgan sohadir. Bunga qator omillar, xususan, iqtisodiy foyda yo'qligi sababli u bilan shug'ullanayotgan tadbirkorlarning jozibador emasligi sabab bo'lmoqda. Tadbirkorlarni fond bozorida ishlashga qiziqtirish uchun bozor ishtirokchilarida iqtisodiy manfaatdorlikni yaratish maqsadga muvofiqdir.

Xususan, aksiyalar bo'yicha dividendlar va korporativ obligatsiyalar bo'yicha foizlar shaklida olingan daromadlar, qimmatli qog'ozlar muomalasidan olingan daromadlar (sotish narxi va sotib olish bahosi o'rtasidagi farq) besh yil muddatga soliq to'lashdan ozod etilishi tavsiya etiladi. Qimmatli qog'ozlar bozorida kasbiy faoliyat xizmat ko'rsatish sohasiga taalluqliligini hisobga olib, qimmatli qog'ozlar bozorida kasbiy faoliyatdan olingan daromadlar besh yil muddatga soliq to'lashdan ozod etilishi kerak. Masalan, auditorlik faoliyatidan olingan daromadlar 2006-yildan 2017-yilgacha soliq to'lashdan ozod qilingan, rieltorlik tashkilotlari ham 2011-yildan 2017-yilgacha yagona soliq to'lovini to'lamagan, garchi audit va rieltorlik tashkilotlarida daromadlilik darajasi tashkilotlarnikidan sezilarli darajada yuqori bo'lsa-da. Shuningdek, birjaning texnik va texnologik qayta jihozlanishiga "tejalgan" mablag'larni maqsadli yo'naltirgan holda, birjaga tushadigan daromadlarni soliqdan ozod qilish maqsadga muvofiqdir.

Qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilari faoliyatini "ortiqcha tartibga solish". Mamlakat rahbariyati tomonidan iqtisodiyotni "liberallashtirish" yo'lida olib borilayotgan yo'nalish, shubhasiz, ma'lum darajada professional ishtirokchilar faoliyatini "ortiqcha tartibga solish"ga barham berishi kerak. Bu qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilari uchun belgilangan iqtisodiy standartlarga va ularning "bo'shatilgan" nazoratchilarni shtatda saqlash majburiyatlariga, qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchisi tomonidan qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshirilgan operatsiyalar va bitimlarni hisobga olish talablariga tegishli. Mamlakatimizda qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilarining katta qismi uchun o'z mablag'lari miqdori obyektiv sabablarga ko'ra hali ham kichikdir. Sud tomonidan qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchisidan kompensatsiya to'lashning oxirgi to'lovi tayinlanganligi sababli investorlarning huquqlari

buzilgan va ikkinchisi buni amalga oshirmagan bo'lsa, bitta pretsedentni keltirib bo'lmaydi. Shuning uchun qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilariga kapitalning yetarliligini ta'minlash bo'yicha qo'yiladigan talablar bugungi kunda amalda investorlarni real himoya qilish masalalarini hal etmaydi, faqat qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilari sonining sezilarli darajada qisqarishiga olib keladi.

Qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga soluvchi organ tomonidan qabul qilingan qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchisining ichki nazorati to'g'risidagi nizomda shtat tarkibiga ichki nazoratchining majburiy kiritilishi nazarda tutilgan. Qimmatli qog'ozlar bozorining har bir professional ishtirokchisi, fond bozorini tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organining qimmatli qog'ozlar bozori mutaxassisi malaka sertifikatiga, shuningdek oliy ma'lumotga ega bo'lishi shart. Shunday qilib, qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchisi xodimlarda qo'shimcha, yaxshi haq to'lanadigan birlikni saqlashi kerak. Zamonaviy sharoitda bu butunlay oqilona emas va maksimal tejash rejimini ta'minlash tamoyiliga zid keladi.

“Qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchisining ichki nazorati to'g'risida”gi Nizomning normalari qimmatli qog'ozlar bozori va umuman qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilarining iqtisodiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Vaziyatni tuzatish maqsadida qonun hujjatlariga qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchisining nazoratchisiga ichki nazorat funksiyalarini bajarish bilan bog'liq bo'lmagan xizmat vazifalarini bajarishga ruxsat beruvchi normani kiritish, shuningdek, qonun hujjatlariga muvofiqi to'g'risidagi normani bekor qilish tavsiya etiladi. Shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozorining professional ishtirokchilariga, masalan, na audit, na baholash, na rieltorlik tashkilotlari uchun taqdim etilmagan ishlar nomenklaturasini yuritish talablarini liberallashtirish zarur.

Qimmatli qog'ozlar bozorida aholi va professional ishtirokchilarning moliyaviy savodxonligining pastligi. O'zbekiston moliya sektori mamlakatimiz iqtisodiyotida eng jadal rivojlanayotgan sohalardan biridir. Biroq, pul, kredit va qimmatli qog'ozlar bozorlarining rivojlanishi, bu bozorlarda ko'plab operatsiyalar, moliyaviy jaholat va fuqarolarning o'z huquqlarini tushunmasligi fonida moliyaviy xizmatlar va ayniqsa, iste'mol kreditlarining o'sishi va majburiyatlar ham davlatni, ham moliya sektorini tashvishga soladi. Shu paytgacha aholining aksariyati moliya sektori va ayniqsa qimmatli qog'ozlar bozoriga ishonchsiz va shubha bilan qaraydi. O'zbekistonda aholining moliyaviy savodxonligining yetarli darajada emasligi fuqarolarning uzoq muddatli moliyaviy rejalar tuzish, samarali jamg'armalar qilish, moliyaviy vositalarni tanlash, hayot sifatini oshirish, risklarni to'g'ri baholash, o'z moliyaviy farovonligi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga qodir emasligida namoyon bo'lmoqda. - borliq va

kelajak. Aholining moliyaviy savodxonligining pastligi moliya bozori va umuman iqtisodiyotning rivojlanishini to'xtatuvchi omil hisoblanadi.

Aholining moliyaviy savodxonligi darajasini oshirish uchun maxsus dastur ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'lib, uning maqsadi aholining mamlakat moliya tizimi, amaldagi moliyaviy vositalar to'g'risidagi bilim darajasini, zamonaviy to'lovlardan foydalanish ko'nikmalarini oshirishdan iborat bo'lishi kerak. mahsulotlar va O'zbekiston Respublikasi fuqarolari farovonligini oshirish.

Dasturning ahamiyati shundan iboratki, u ham O'zbekiston Respublikasi fuqarosining shaxsiy moliyaviy madaniyatini yuksaltirishga, ham butun mamlakatdagi iqtisodiy vaziyatni yaxshilashga hissa qo'shishi lozim.

O'zbekiston fuqarolarining moliyaviy savodxonligining yetarli darajada rivojlanmaganligi ichki fond bozorining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Ikkilamchi bozorda bitimlar faqat kim oshdi savdosi tashkilotchilari tomonidan ro'yxatdan o'tkazilishi kerak bo'lgan qarama-qarshi qonunchilikning mavjudligi. Ikkilamchi bozordagi bitimlar faqat kim oshdi savdosi tashkilotchilari tomonidan ro'yxatdan o'tkazilishi kerak bo'lgan qonunchilikning uzoq vaqtdan beri eskirgan normalarini bekor qilish kerak. Boshqa mamlakatlarda bu qoida amalda qo'llanilmaydi. Ayni paytda, aynan O'zbekiston qonunchiligida ushbu qoida mavjudligi munosabati bilan, tanlov savdolari natijalari bo'yicha bitim tuzilgandan keyin, shuningdek, to'g'ridan-to'g'ri muzokaralar natijasida, hattoki tegishli bayonnomalar mavjud bo'lsa ham, qimmatli qog'ozlarning sotuvchisi va xaridori, ularning miqdori va narxi (keyin bitimning muhim shartlari mavjud), bitim ishtirokchilari qo'shimcha harakatni amalga oshirishga majbur bo'ladilar – “de-fakto” sodir bo'lgan bitimni ro'yxatdan o'tkazish. Bu brokerlar va birja uchun komissiyalar shaklida qo'shimcha vaqt, mehnat va moddiy operatsiyalar xarajatlariga olib keladi, xaridor va sotuvchi uchun bitim narxini asossiz ravishda oshiradi, qimmatli qog'ozlarni sotish va sotib olish tartibini sezilarli darajada murakkablashtiradi va uning qiymatini sezilarli darajada oshiradi.

Ko'pgina mamlakatlarning qimmatli qog'ozlar bozori asosan obligatsiyalar chiqarish va muomalada bo'lish orqali shakllanadi. O'zbekistonda obligatsiyalar bozori deyarli yo'q. 142 mingdan ortiq mas'uliyati cheklangan jamiyat va 70 ming xususiy korxonalar, ular orasida ijobiy kredit tarixiga ega bo'lgan ko'plab yirik va moliyaviy barqaror korxonalar qimmatli qog'ozlar chiqarish orqali o'z faoliyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega emas. Qimmatli qog'ozlar bozorining biryoqlama tuzilmasini bartaraf etish (bozorning umumiy aylanmasida ulushning katta qismini aksiyalar egallaydi), moliyaviy xizmatlar bozorida fond bozorining raqobatbardoshligini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar taklif etilmoqda. Buning uchun

respublika korxonalari tomonidan obligatsiyalar chiqarish shartlari bo'yicha yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish, ularda quyidagi bandlarni nazarda tutish zarur:

1. Korxonalar obligatsiyalarini qimmatli qog'ozlarning asosiy turlaridan biri sifatida, korporativ, infratuzilma, birja obligatsiyalarini esa ularning turlari sifatida ko'rib chiqing. Shu bilan birga, korxonalar obligatsiyalarini davlat korxonalariga, aksiyadorlik jamiyatlariga, mas'uliyati cheklangan jamiyatlarga, xususiy korxonalariga chiqarishga ruxsat etiladi.

2. Barcha tashkiliy-huquqiy shakldagi korxonalariga har xil turdagi obligatsiyalar, masalan, infratuzilma obligatsiyalari, birja obligatsiyalari, investisiya obligatsiyalari va boshqalarni chiqarishga ruxsat berish. ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish uchun mablag'larni jalb qilish maqsadida.

3. Har qanday turdagi obligatsiyalarning kamida bitta haqiqiy emissiyasi mavjud bo'lganda korxonalar obligatsiyalarining keyingi chiqarilishiga yo'l qo'yilmasligi (bugungi kunda bu qonun bilan taqiqlanmagan).

4. Obligatsiyalar emitentiga majburiy xizmatlar ko'rsatuvchi shaxslar sonini faqat auditorlik tashkiloti xizmatlari bilan cheklab, qisqartirish. Reyting kompaniyalari, banklar, anderrayterlar, maslahatchilarni jalb qilishga faqat ixtiyoriy asosda ruxsat etiladi.

5. Korporativ obligatsiyalarning chiqarilishi mumkin bo'lgan hajmi ularni chiqarish to'g'risida qaror qabul qilingan sanadagi ustav kapitalining 10-20 foizi bilan cheklanishi kerak (hozirgi paytdagidek, ustav kapitalining 100 foizidan ko'ra). korporativ obligatsiyalar).

6. Qonunchilik darajasida muomalaga chiqarilishi mumkin bo'lgan korporativ obligatsiyalar turlarini belgilab qo'ying, bunda ularning belgilari (ta'riflari), muomalaga chiqarish, muomalaga chiqarish va to'lash shartlari va mexanizmlari hamda har bir turning o'ziga xos belgilari aniq ko'rsatilsin.

7. Aksiyalari listing tartib-taomilidan muvaffaqiyatli o'tgan, Respublika fond birjasining birja kotirovkalari varaqasiga kiritilgan korxonalar tomonidan ularni tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organida ro'yxatdan o'tkazish shartlari sezilarli darajada erkinlashtirilgan holda birja obligatsiyalarini chiqarish tashabbusi ko'rsatilsin. qimmatli qog'ozlar bozori.

8. Korporativ obligatsiyalar emissiyasini amalga oshirishda reyting agentliklari, tijorat banklari va ko'p darajada auditorlik tashkilotlarining "yordamini" yo'q qilish, chunki ularning xizmatlari emitent uchun juda qimmat bo'lib, obligatsiyalar chiqarishdan olinadigan barcha imtiyozlarni inkor etadi.

Mintaqaviy miqyosda mablag'larni jalb qilish uchun, shuningdek, mahalliy hokimiyat organlari - hokimliklar - shahar tomonidan obligatsiyalar chiqarishga ruxsat berish kerak. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi

qonunida “Byudjet tizimi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni mahalliy davlat hokimiyati organlariga davlat obligatsiyalarini chiqarishni taqiqlaganligi sababli, hatto munitsipal obligatsiyalarni chiqarish imkoniyati ham ko‘zda tutilmagan. Vaziyatni o‘zgartirish yo‘lidagi birinchi qadam tegishli qonun hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘lishi kerak.

Qimmatli qog‘ozlar bozorida qimmatli qog‘ozlarni hisobga olish va saqlash, qimmatli qog‘ozlar savdosini amalga oshirish, kliring operatsiyalarini amalga oshirishning ko‘p funksiyali mexanizmini ta‘minlovchi milliy dasturiy mahsulotning mavjud emasligi.

Hozirgi vaqtda qimmatli qog‘ozlar ichki bozori ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladigan deyarli barcha operatsiyalar Koreya fond birjasi tomonidan taqdim etilgan fond bozorining yagona dasturiy-texnik kompleksi tizimidan o‘tadi. Bu qimmatli tizim (6 million dollar), buxgalteriya hisobi, saqlash, savdolarni tashkil etish va qimmatli qog‘ozlar bilan kliring tizimlariga xizmat qiladi.

Muammo shundaki, mamlakatimizda ushbu tizimni chuqur tushunadigan va ushbu dasturiy mahsulotni yaxshi biladigan mahalliy mutaxassislar yo‘q. Tizimga texnik xizmat ko‘rsatish (davriy muntazam texnik xizmat ko‘rsatish, nosozliklarni bartaraf etish va boshqalar) koreyalik mutaxassislarni - tizimni ishlab chiquvchilarni taklif qilishni talab qiladi, bu esa katta pul xarajatlari bilan bog‘liq, bundan tashqari, xorijiy valyutada. Savdo ishtirokchilari o‘rtasida kelishmovchiliklar yuzaga kelganda nizolarni hal etish imkonini beruvchi me‘yoriy hujjat sifatida tizimning ishlash mexanizmining aniq tavsifi yo‘q.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi rezidentlari ham, norezidentlari ham omonatchilarning “depo” hisobvaraqlarining holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Davlat markaziy depozitariysining monopoliyasi hisoblanmaydi. Tizim davlat aktivlari holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar va boshqa maxfiy ma‘lumotlarning respublikadan tashqariga chiqib ketishiga kafolat bera olmaydi. Mahalliy dasturchilar tomonidan ichki qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risidagi qonun hujjatlaridagi o‘zgarishlar, yangi moliyaviy vositalar va birjada savdo mexanizmini joriy etish tufayli tizimni takomillashtirish, uni to‘g‘rilash mumkin emas, bu muayyan qiyinchiliklar bilan bog‘liq. Shunday qilib, Koreya fond birjasida ma‘lum moliyaviy, intellektual, texnik qaramlik mavjud.

Shu munosabat bilan qimmatli qog‘ozlar bozorini o‘rta muddatli istiqbolda rivojlantirish bo‘yicha konseptual hujjatlarda “O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining yagona dasturiy-texnik kompleksi” milliy innovatsion dasturiy mahsuderivativi ishlab chiqish va joriy etishni nazarda tutilishi maqsadga muvofiqdir. Qimmatli qog‘ozlarni hisobga olish va saqlash, qimmatli qog‘ozlar savdosini amalga oshirish va qimmatli qog‘ozlar bozorida kliring operatsiyalarini

amalga oshirishning ko'p funksiyali mexanizmini nazarda tutadi, bu faqat O'zbekiston Respublikasining milliy manfaatlariga javob beradigan mahalliy dasturchilar tomonidan ishlab chiqilishi kerak.

Loyiha mablag'lari milliy sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, shuningdek, pandemiya keltirib chiqargan iqtisodiy inqirozdan jabr ko'rgan aholining kam ta'minlangan va himoyaga muhtoj qatlamini qo'llab-quvvatlashga yo'naltiriladi.

XULOSA

Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun eng yirik moliyalashtirish va bilim manbalaridan biri bo'lgan Jahon banki guruhi (WBG) ushbu mamlakatlarga pandemiyaga qarshi choralarini yaxshilashga yordam berish uchun keng va tezkor choralar ko'rmoqda. Biz infeksiyani nazorat qilish va sog'liqni saqlash tizimlarini yaxshilashga yordam beramiz va xususiy sektorning ishini davom ettirishiga yordam beramiz. Kelgusi 15 oy ichida Jahon banki mamlakatlarga kambag'al va zaif qatlamlarni himoya qilish, biznesni qo'llab-quvvatlash va o'z iqtisodiyotlarini tiklashni boshlash uchun 160 milliard dollargacha moliyaviy yordam ajratadi. Bu maqsadlarga, jumladan, Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasidan (IDA – Jahon banki tarkibidagi tashkilot) imtiyozli shartlarda grantlar va kreditlar ko'rinishida 50 milliard dollar miqdorida qo'shimcha moliyaviy resurslar ajratish orqali erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi «Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-5073-sonli qaror.
2. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-dekabrda "Tovar-xom ashyo birjalarida fyuchers savdolarini joriy etish va mahsulotlarni avtomobil transportida tashish bo'yicha elektron logistika savdo portalini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 777-son qarori.
3. "Maqsad 10 ta nishonlari". BMTTD. Kirilgan sana: 2022-02-23.
4. "Derivativlarni tushunish: bozorlar va infratuzilma - Chikago Federal rezerv banki". chicagofed.org. Kirilgan sana: 2022-03-10.
5. Biznes moliya bozori: ISR/Google Books tadqiqoti, 2013 yil.
6. Harry Bouwman, Shahrokh Nikou, Mark de Reuver, Digitalization, business models, and SMEs: How do business model innovation practices improve performance of digitalizing SMEs? 43 (9) (2019).
7. Tatjana Vasiljeva; Kristina Lukanova, (2016). Commercial banks and fintech companies in the digital transformation: challenges for the future
8. Асрарова М.В. Цифровая трансформация банков в Узбекистане // МНИЖ. 2020.

№6-4 (96). УПЛ: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-transformatsiya-bankov-v-uzbekistane> (Дата обращения: 26.08.2021).

9. Жумаев Н.Х. (2020) Рақамли иқтисодиёт нега керак ва у нима беради?

10. (<https://review.uz/oz/post/raqamli-iqtisodiyot-mamlakatimiz-taraqqiyoti>)

11. Мурадова Л.Ф. Место цифрового банкинга в современной банковской системе и условия формирования в Республике Узбекистан // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журналі. №2, март-апрел, 2021 йил.

12. Robert E. Rayt va Vincenzo Kuadrini. Pul va bank ishi: 2-bob, 4-bo'lim: Moliya bozori. Kirilgan sana: 20.03.2022 y

13. Ibroximov A.A. RIVOJLANGAN DAVLATLARDA, Xususan, O'ZBEKISTONDA QIMLI QOG'OZLAR BOZORIDA MOLIYA VOSILOTLARINING O'RNI // Ilmiy sharh. Iqtisodiy fanlar. - 2016. - No 1. - B. 23-25; URL: <https://science-economy.ru/ru/article/view?id=766> (kirilgan sana: 03/18/2022).

14. Yuqorida bayon etilgan taklif va tavsiyalarni hayotga tatbiq etish qimmatli qog'ozlar bozorining investitsion salohiyatini yanada yuksaltirish, iqtisodiyotni rivojlantirish va pirovardida, O'zbekiston aholisining moddiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi. "Bozor, kredit havzasi" jurnali, 1-son, 2019-yil

15. "O'zbekiston fond bozori tirik va siz undan pul ishlashingiz mumkin" - Evgeniy Mozheiko Kompaniya vakillari fond bozorida investitsiya strategiyalari, risklar va nuanslar haqida gapirib berishdi. <https://www.spot.uz/ru/2021/10/18/freedom-finance/>